

Școala Creștină "Filadelfia" - Cl. I-XII

Str. Narciselor, nr. 5E - Suceava Tel/fax: 0230-531205

www.filadelfia.ro office@filadelfia.ro O.P. 6 C.P. 50

Cod fiscal: 14687487 Cont: 251105182340021165015 Banca: Banc Post - Suceava

LIMBA LATINĂ

clasa a XII-a

frecvență redusă

prof. Badragan Cornelia

Marcus Tullius Cicero

Marcus Tullius Cicero (100-43 î.Hr.) a jucat un rol important în perioada de sfârșit a Republicii romane. Activitatea sa literară și politico-socială s-a concretizat în domenii atât de numeroase, încât Cicero poate fi calificat drept un om universal, homo universalis. El a fost autorul roman care a exercitat cea mai profundă influență asupra literaturii latine și s-a manifestat ca unul dintre cei mai prolifici scriitori, mai prolific chiar decât Seneca și Augustin.

- Viața

Cicero s-a născut la Arpinum, într-o familie de cavaleri și notabili municipali. După ce a urmat cursurile școlare obișnuite la Arpinum, Cicero este dus la Roma de către tatăl său, pe când avea 17 ani, iar în 88 î.Hr. ascultă expunerile lui Philon din Larissa, exponent al Noii Academii și elev al lui Carneade. A debutat ca orator și avocat în 81 î.Hr. Pentru a-și desăvârși formația intelectuală, audiază la Atena prelegerile filosofilor, iar în insula Rhodos devine elevul oratorului Molon. Începe o carieră senatorială și se angajează în viața politică. În 76 î.Hr., Cicero devine quaestor, iar apoi senator. În iulie 64 î.Hr. este ales consul pentru anul 63 î.Hr. În timpul consulatului său, Cicero descoperă așa numita conjurație a lui Catilina. El va ordona arestarea și executarea complicilor lui Catilina - fapt ce atrage nemulțumirea partidei popularilor în frunte cu Caesar, care-l va urmări cu înverșunare. După 60 î.Hr., orientarea politică și existența lui Cicero intră într-o adâncă criză. Începând din martie 58 î.Hr., petrece mai mult de un an de exil în Grecia; este o perioadă foarte dificilă pentru el. După ce, în 51-50 î.Hr., fusese proconsul în Cilicia, Cicero a încercat în van să-i reconcilieze între ei pe Caesar și Pompeius, aflați acum în conflict. În cele din urmă trece de partea lui Pompeius și a optimaților republicani, însă după înfrângerea acestora, se află printre primii care se întorc în Italia și obțin iertarea din partea lui Caesar. După asasinarea lui Caesar, în care se prea poate să fi fost implicat, Cicero devine destul de rapid șeful republicanilor, sperând într-o instaurare a republicii, lucru care atunci era imposibil. A încercat să-l manipuleze pe tânărul Octavianus (viitorul împărat Augustus, 27 î.Hr.-14 d.Hr.) împotriva lui Marcus Antonius, pe care îl considera cel mai primejdios dușman al republicii, însă fără succes. În 7 decembrie 43 î.Hr. a fost ucis chiar de către oamenii lui Marcus Antonius.

- Opera

Cicero a alcătuit o operă imensă. Se pot distinge în primul rând discursurile ciceroniene în număr de 58, care reprezintă o fericită armonizare între talentul nativ,

(ingenium), cultura vastă (doctrina) și practica forului (usus forensis). Discursurile acoperă o perioadă de 38 de ani (81-43 î. Hr.) de activitate retorică pusă în slujba cetățeanului și a cetății, "de la interesul sau nevoia cărora niciodată nu m-au sustras odihna, plăcerea sau somnul" (Pro Archia poeta, VI, 12). Între aceste discursuri se disting : In Verrem (Împotriva lui Verres) - o serie de șapte discursuri ținute în 70 î.Hr. împotriva lui C. Verres, guvernatorul nedemn al Siciliei (73-70 î.Hr.), care era acuzat de a fi comis abuzuri foarte grave și malversațiuni în timpul guvernării Siciliei; se remarcă de asemenea In Catilinam (Împotriva lui Catilina, Catilinarele), poate cele mai cunoscute cuvântări ciceroniene pronunțate împotriva lui L. Sergius Catilina, după descoperirea conspirației acestuia împotriva republicii; celebre sunt și cele 14 discursuri pronunțate împotriva lui Marcus Antonius, In Marcum Antonium, care dorea să urmeze politica lui Caesar.

Cicero si Roma

Ilustrul orator si filosof s-a nascut in anul 106 I.Hr. la Alpinum.

Numele complet al lui Cicero era Marcus Tullius Cicero. Marcus era numele sau personal , Tullius era numele de familie (in vechea limba romana insemand „rau”) iar Cicero era porecla unui stramos care avusese pe nas un neg de forma unui naut. Referindu-se la aceasta porecla , Cicero s-a angajat sa o faca celebra, si s-a tinut de cuvant.

A fost contemporan cu Caesar , Pompei, Crassus, Cato, Antonius, si impreuna cu acestia a scris pagini marelte in istoria Romei. Cicero a studiat elocinta , legile , literatura greceasca , actoria, cu ilustrii invatati ai vremii, inclusive Esop.

Referindu-se la talentul si cultura lui Cicero , unul dintre profesorii sai , Apollonius Molon din Rodos spunea: „Te felicit si te admir , tinere, dar plang soarta Greciei vazand ca tu vei duce la Roma singura avere care ne mai ramane: elocinta si eruditia”.

Ca om , Cicero avea o fire bolnavicioasa , dar avea o voce puternica si sonora ; era vanitos, indraznet,infumurat, barfitor, omenos, schimbator, drept, laudaros, avea curaj civic , era pacifist.

Istoricul Plutarh spunea ca marele orator era bogat precum Crassus si puternic precum Pompei.

De la inaltimea cuvantului sau , de o ascutita ironie , Cicero si-a poreclit marii contemporanii atragandu-si dusmania lor . De altfel ,fie nestatonica , el a fost cand prieten, cand dusman ai acestora.

Republica romana in vremea lui Cicero era tulburata de conflicte, rzboaie civile, coruptie, iar legile nu erau garantate. Societatea romana era impartita

in bogati si saraci iar numarul sclavilor era mare. De asemenea nu exista preocupare pentru cultivarea pamantului ci pentru razboaie.

Cicero, reprezentant si aparator al aristocratiei, a ocupat functile importante de chestor si consul, a fost numit „parinte al patriei” [pater patria] si ales membru in consiliul augurilor. Daca in anul 81 I.Hr. a avut loc prima sa aparitie in public, in anul 63 I.Hr. Cicero este ales consul.

In timpul consulatului sau, Cicero este stapanul lumii, pentru ca este stapanul Romei.

El exclama in versuri „O fericita Roma! care te-ai nascut in timpul consulatului meu ” iar romanii spuneau „e al treilea rege strain pe care il avem” – facand aluzie la locul sau de origine , Alpinum.

Viata politica romana era publica : se ataca sau se apara conducerea statului cu vorba sau cu spada. Cicero era maestrul cuvantului, nu al armelor.

In cetatea eterna actorii luptei pentru putere erau Caesar (de aceasi varsta cu Cicero), Pompei , Crassus, Catilina.. Cicero reprezenta linia de mijloc la Roma , omul de geniu care si-a dominat epoca din toata inaltimea sa.

Numele lui Cicero este legat si de ceea ce este cunoscutv sub numel de „Conjuratia lui Catilina”.

Patricianul Lucius Sergius Catilina, fost partizan al lui Sulla , fost pretor si administrator al Africii, este impiedicat sa candideze la consulat in anul 65 I.Hr. sub acuzatia de abuz adusa de o delegatie din Africa. Acest lucru il impinge la conjuratie. Cicero, reprezentantul cel mai de temut al al aristocratiei, afland de complot, declanseaza in campania electorala din 61 I.Hr. , de la inaltimea functiei de consul pe care o dobandise, cunoscuta ofensiva impotriva lui Catilina. In opera lui Cicero , discursurile impotriva lui Catelina poarta numele de „Catilinare”.

Campania dusa de cel mai important om al momentului, a dus la condamnarea si executarea, fara temei legal a cinci dintre principalii colaboratorii a lui Catilina . Acesti colaboratori, mambrii ai conjuratiei, erau ceteni romani, iar la Roma exista o lege care prevedea ca un cetatean nu poate fi condamnat la moare. Cand aceasta lege a fost invocate , Cicero a replicat: „Dusmanul patriei nu e cetatean”. Dupa judecarea si condamnarea membrilor Conjunctiei lui Catilina , Cicero era incredintat ca salvase Roma.

De fapt acest complet fusese organizat impotriva autoritatii senatului aristocratic. Cicero, facea parte din partida optimatilor, si se considera dator sa apere aristocratia.

De pe aceeasi pozitie consulul se opune impartirii terenurilor publice [ager publicus] si private.

In conflictul dintre Caesar si Pompei Cicero are pozitii schimbatoare: ii ia apararea lui Caesar aparand-ul cu toga lui iar despre Pompei cu care fusese

prieten dar ii devenise dusman scrie: „Nici un spirit de dreptate nici de sinceritate, nici un motiv onorabil in politica pe care o face. Nimic inaltator, puternic, generos.”.

Primul triumvirat format in anul 63 I.Hr. de Pompei , Caesar si Crassus era o victorie impotriva aristocratiei senatoriale. Cicero se impotrivea acestei intelegeri a celor trei barbati, de fapt era impotriva lui Pompei care ii devenise potrivnic.

De pe pozitia de avocat , de viu cunascator al vietii, politice, ilustrul orator caracterizeaza judecatorii ca fiind „senatori necinstiti , cavaleri in zdrente, tribuni pazitori ai tezaurului plini de datorii, fara un ban , si in mijlocul acestora cativa oameni cinstiti, care nu puteau fi atinsi de renegare, stand tristi, cu sufletul indoliat, cu fruntea rosie de rusine”.

Pentru ca a criticat condamnarea la moarte a lui Clodius, Cicero este trimis in exil, insa este apoi rechemat in patrie printr-o lege a Senatului.

Dupa moartea lui Crassus in lupta cu partii , se radicalizeaza conflictul lui Caesar cu Pompei.

Cicero este in relatii bune cu Caesar dar si locotenent al lui Pompei. Oratorul se adreseaza senatului cerand impacarea dintre cei doi, facand dovada atitudinii sale pacifiste. El merge la Caesar , dar in razboiul civil el ramane de partea lui Pompei, fata de care se considera dator. De fapt Pompei reprezenta aristocratia , asa cum Crassus reprezentase proprietatea , iar Cato, legea .

Cand Caesar trece Rubiconul in anul 49 I.Hr. si se apropie de Roma, Cicero fuge. Caesar insa il cheama la Roma pentru ca Cicero reprezenta cuvantul de care fostul guvernator al Galliei nu se putea dispensa. Dar si Pompei ii cere ajutorul facand apel la devotamentul si patriotismul lui fata de Republica.

Cicero se ofera sa fie mediator intre „ voi doi si cetatenii vostri”.

Dup moartea lui Pompei in Egipt in anul 48 I.Hr. , retorul se impaca cu Caesar care fusese numit dictator.

Cel mai consecvent aparatr al principilor republicane, Cato, se sinucide la Utica in anul 46 I.Hr. .

Dupa formarea celui de al treilea triumvirat in 43 I.Hr., intre Antonius, Octavian si Lepidus, intre victimele proscriptiei (2000 de cavaleri si 300 de senatori) se numara si Marcus Tullius Cicero.

Iesea astfel din scena unde se desfasurae unul dintre cele mai grandioase spectacole ale lumii , Cicero , cel mai mare orator al lumii romane, filosof, istoric,poet.

Ideile sale politice , filosofice, despre istorie si despre Republica romana se gasesc in scrierile sale: „ DeRepublica” , „Despre Orator” , „Oratorul” , „Despre legi” dar si in corespondenta sa cu contemporanii sai.

Bibliografie:

Iohanna Sarambei, Nicolae Sarambei - „99 personalitati ale lumii antice” - editura

Albatros , Bucuresti, 1983

Vasile Cristian - „Istoriografie generala” - Editura didactica si pedagogica Bucuresti 1979

Alexandre Dumas- „Cezar “ - editura Dacia, Cluj-Napoca 1975 (Traducere de Horia Vasilescu)

**** „Istoria lumii in date “ -Editura enciclopedica romana , Bucuresti 1972

PUBLIUS OVIDIUS NASO

Marele poet se naste la Sulmo 20 martie 43 i.e.n. fiu al unei stravechi familii de cavaleri. In anul 30 i.e.n. viitorul poet este trimis impreuna cu fratele sau mai mare cu un an la Roma cu scopul de a primi o cat mai buna educatie la scoala retorilor. Ovidiu frecventeaza lectiile de declamatie ale vestitilor Arellius Fuscus si M. Porcius Latro. Cu acestia exerseaza compunerea, care mai tarziu va influenta opera sa poetica. Intra in cercul lui M. Valerius Mesalla Corvinus care il indruma in arta poetica. In jurul varstei de 18 ani citeste in public primele sale compuneri poetice (fragmente din Tristia). Dupa terminarea studiilor de retorica Ovidiu calatoreste la Atena, unde poposeste catva timp, spre a se instrui in “cetatea lumina” a Greciei, apoi viziteaza monumentele din Asia Mica, Sicilia (Siracuza), insotit fiind de amicul si confratele sau Pompeius Macer. Dupa in-toarcere intra in magistratura unde ocupa diferite functii minore. Curand isi va intrerupe cariera judecatoreasca si politica, activitati care-i rapeau – dupa cum marturisea poetul – ragazul datorat muzelor.

Intre anii 23 si 15 i.e.n. compune un numar de 21 epistole, care vor alcatui colectia numita *Heroides Epistulae Heroidum*) si pregateste prima editie in cinci carti a *Amorurilor (Amores)*, in care va canta pe Corina (un nume conventional sub care se ascunde probabil, Iulia, nepoata lui Octavianus Augustus). Tot din aceasta perioada dateaza si tragedia Medeea – din care nu s-au pastrat decat cateva mici fragmente si o lucrare intitulata *Gigantomachia*, si editia a II-a a *Amorurilor*, continand numai trei carti.

In anii 2 si 1 i.e.n. elaboreaza primele doua carti din *Arta iubirii (Ars amandi sau Ars amatoria)*, completata apoi cu cartea a III-a si lucreaza la tratatul intitulat *Cosmetice (Medicamina faciei femineae)*.

Cam in acelasi timp compune si *Rewmediile iubirii (Remedia amoris)*.

În anul 8 e.n. la vârsta deplinei maturități, poetul compune marea frescă a *Metamorfozelor*, în 15 cărți. Se însoară a treia oară cu Fabia ruda cu Paulus Fabius Maximus, amic a lui Octavianus Augustus, ceea ce îi facilitează poetului contactul cu unii membri ai familiei princiare, fapt socotit de Ovidiu ca una din cauzele relegării sale. În aceeași perioadă, deci concomitent cu *Metamorfozele*, scrie și primele 6 cărți din *Faste (Fasti)*, la finisarea cărora lucrează și în exil, schimbându-le și dedicația.

În acest an survine “tragedia” vieții lui Ovidiu, fiind exilat (corect: relegat), printr-un edict a lui Augustus, la Tomis – Constanta de astăzi. Motivele acestui exil sunt neclare, enigmatice chiar și în ziua de astăzi. Poetul spune “carmen et error”. Poezia, în primul rând opera sa *Arta iubirii* și o “greșeală”, o “naivitate” sau “imprudență” cum pretinde Ovidiu. Bineînțeles că de această sancțiune gravă nu au fost strâni nici unii din curtenii lui Augustus, invidioși pe succesul poetului.

La Tomis ajunge în mijlocul lunii mai a anului 9 î.e.n.(H. Frankel), după o călătorie lungă plină de pericole și de peripeții pe mare și pe uscat. În timpul călătoriei pe corabia Minerva amenințată de furtună elaborează primele două cărți din *Triste (Tristia)*. Ajuns la Tomis în anii 9 și 10 e.n. scrie elegiile cuprinse în cartea III-a a *Tristelor*. De la sosirea sa în Tomis Ovidiu continuă să scrie opera sa poetică. Încheie ciclul *Tristelor*, care cuprinde în cartea IV-a și celebra sa autobiografie a perioadei de la Roma (*Povestea vieții mele*), în care ne da prețioase date privind viața, opera, cariera sa politică și “judecătorească” și confrății săi. Alăturat sunt arătate ruinele templului lui Saturn din Roma, cetate care i-a rămas tot timpul în inimă. De asemenea termină și ciclul *Ponticele*, publicată abia după moartea poetului în anii 17, 18.

În anul 14 se sinucide nobilul Paulus Fabius Maximus, amic și “patronul” lui Ovidiu. De asemenea moare în condiții enigmatice – Augustus, la Nola în Campania. Aceste evenimente aveau să-i rapească lui Ovidiu și ultima speranță de rechemare la Roma. Era știut că atât Livia cât și Tiberius, succesorul lui Augustus, au fost adversari neînduplecați ai poetului. În continuare în ultimii ani care îi va petrece în Tomis, Ovidiu își va continua activitatea sa poetică. În ultimii ani din viața va scrie Poemul *Ibis*, îndreptat împotriva unui fost “amic” (identificat cu oratorul Cassius Severus), care căuta să-l defaimeze la Roma și să-i înrautătească situația, făcând astfel să devină imposibilă rechemarea poetului la Roma. Alăturat este arătat Arcul de Triumf a lui Constantin.

La 1 ianuarie 17, data acceptată de *Cronica lui Eusebiu*, marele poet moare la Tomis cu gândul și inima mereu la Roma. Cinstind cu maritimă memorie marelui poet concitadin, geții l-au înmormântat aproape de poarta cetății.

În semn de omagiu adus marelui poet apare în 1679 la Sibiu pentru prima oară în lume o traducere trilingua conținând "sentințe" alese din opera marelui poet (versiune românească, maghiară și germană).

În 1885 este reprezentată la București drama Ovidiu de Vasile Alecsandri, iar în 1887 este dezvelită la Constanța statuia din bronz a poetului, opera a sculptorului italian Ettore Ferrari.

bibliografie : **SCRIERI DESPRE PUBLIUS OVIDIUS NASO**

Seneca

Lucius Annaeus Seneca (sau mai simplu **Seneca** sau **Seneca cel Tânăr**) (ca. 4 î.Hr.–65 d.Hr.) a fost filosof stoic roman, preceptor al împăratului **Nero**, a ocupat și funcții în administrația Imperiului.

Seneca a văzut lumina zilei în ajunul **secolului I** al erei noastre, în cea mai romanizată regiune sudică a Hispaniei, provincia Baetica. Seneca este un andaluz sau, cum îl numește biograful sau **român**, istoricul **Eugen Cizek**, un "corduban". Orașul lui natal este Corduba, azi **Cordoba**, la apa Guadalquivirului.

Seneca cunoscut și ca Seneca Retorul sau Seneca cel Bătrân (55 î.Hr.-41d.Hr.), a avut o valoroasă activitate de intelectual creator, atât în **Spania**, cât și la **Roma**. Istoric și critic al artei oratorice, Seneca tatăl a fost un apărător al tradiției clasice. Făcea parte din ordinul cavalerilor, situat imediat după ordinul senatorilor, primul în ierarhia socială. Mama lui Seneca, Helvia, provenea dintr-o familie de notabili din vecinătatea Cordubei.

Soții Seneca au avut trei băieți. Lucius Annaeus Seneca era al doilea copil. Primul născut, Novatus, va parcurge în decursul anilor o importantă carieră de demnitar. Al treilea fiu, Mela, va fi tatăl unui poet celebru, Lucan (39-65). Între cei trei frați și părinții lor va exista mereu o puternică legătură de solidaritate și dragoste, oglindită și în opera lui Seneca-fiul.

Seneca a fost adus la **Roma** din fragedă copilărie, sub îngrijirea devotată a unei admirabile mătuși, soția unui viitor guvernator al **Egiptului**. Ca tânăr discipol, Seneca va admira mai mulți dascăli greci și latini. Cel mai prețuit dintre acești "directori de conștiință" va fi stoicul Attalus. Arta cuvântului și talentul pedagogic ale lui Attalus vor fi recunoscute chiar și de severul

conservator Seneca tatăl, care nu-i iubea pe filosofi și acorda atenție mai ales retoricii.

Seneca-fiul se va atașa de gânditorii stoici care își îndreptau eforturile spre făurirea unei atitudini de demnitate, umanitate și curaj în fața greutăților și suferințelor vieții. Scopul stoicilor era libertatea interioară, sufletească - scut împotriva nedreptății și tiraniei.

În vremea împăratului **Tiberiu**, învățatul stoic Attalus, profesorul lui Seneca, este alungat din **Roma**. Această măsură de prigonire făcea parte dintr-o campanie de intimidare și represiune împotriva "opoziției stoice". Reacția lui Seneca va fi decizia de a părăsi Capitala. A plecat în **Egipt**, unde putea să fie apărat de mătușa sa, sora Helviei, și de soțul ei, guvernator al Egiptului. Va rămâne acolo, la Alexandria, până în anul **31** d.Hr.

Principalele sale scrieri etice sunt *Scrisori morale*, o utilizare timpurie a formei epistolare. A avut o carieră agitată, care a inclus și exilul în Corsica pentru adulter cu Iulia Livilla, nepoata împăratului **Claudius**. Întorcându-se din exil, a fost preceptorul lui **Nero**. Acesta, devenind împărat, l-a implicat în conjurația lui Pison și i-a poruncit să-și ia viața. Seneca și-a tăiat venele fără nici o tresărire.

Din voluminoasa sa operă este de reținut morala sa apropiată de cea a stoicilor, dezvoltată în *Questiones naturales*. Se opune lui **Cicero**, pentru care viața socială și datoria de cetățean se aflau pe primul loc. Înțelepciunea consta în a-și cultiva voința de a-și găsi fericirea în virtute, și nu în hazardul bogăției materiale. Originalitatea lui Seneca stă în pătrunderea cu care a surprins viciile și relele contemporanilor săi, stă în locul acordat milei și omeniei față de sclavi, de gladiatori. Ideile sale au făcut ca el să fie consultat nu numai de filosofi, ci și de Părinții Bisericii și de moralistii creștini. Sinuciderea către care a fost împins a oferit un model celebru de stoicism în acțiune.

SCRIITURA LUI SENECA

Seneca este unul dintre cei mai productivi scriitori din secolul I p.Chr., având o creație vastă, cuprinzând atât poezie, cât și proză. Se poate observa, la o citire atentă a operei sale că nu putem spune despre acest

scriitor și filosof că aparține întrutotul clasicismului, stilului impus de Caesar sau Cicero.¹ Eugen Cizek afirmă că, cel puțin tragediile lui Seneca sunt total neclasice. Scriitura lui Seneca este relevantă pentru stilul nou și pentru noa mișcare literară. „Stilul lui Seneca a fost denumit ca înflăcărat ori ca „flamboiant” („flamboyant”)”² Se poate observa o înclinație pentru expresivitate, pentru forța și pregnanța imaginii, pentru un vocabular patetic, alternanța între un limbaj sfidător sau unul elevat. Seneca surprinde diferențele între discursul oral și cel scris. „el admite că fiecare gen literar comportă un stil specific: aprig pentru oratorie, măreț pentru tragedie, modest pentru comedie”.³

Așadar, Seneca a fost un mare scriitor, nu trebuie să-l considerăm ca fiind un filosof care a scris și poezie, ci dimpotrivă un mare poet și filosof. În opera sa abundă alegoriile care dezvăluie tulburările sufletești, paradoxuri pregnante etc.. Interesant e că Seneca interacționează oarecum cu cititorul, unii dintre cititori având nevoie de pedagogia lui, alții fiind dezorientați, perturbați de la modul lor obișnuit de viață, fiindcă autorul impunea o strategie de viață care preconiza fericirea chiar și în cele mai dificile tribulații, chiar al supliciilor; pentru aceștia scriitura lui Seneca era agresivă, mai ales în stilul epistular. Deasemenea abundă în scriitura senecană interjecțiile, exclamațiile, interogațiile.

Tensiunea se simte la toate nivelurile discursului scriitorului, nu numai la nivelul macrotextului, ci și la nivelul cuvintelor.

Deasemenea Seneca apreciază rimele interioare, aliterațiile, hiperbolele, metaforele. Foarte relevantă este metafora verbală, utilizarea la figurat a verbelor, tip de metaforă pe care o folosește chiar mai mult decât substantivul sau adjectivul. O altă caracteristică este alternanța frazelor scurte cu cele lungi, acestea din urmă fiind folosite pentru a scoate în evidență, prin contrast, formula lapidară care exprimă esența judecății lui Seneca. Așadar, scriitorul practică pe scară largă și parataxa.

Lexicul prozei se distanțează limpede de standardele clasice. Frecvent, Seneca recurge la expresii și cuvinte provenite din limbajul colocvial, uneori chiar la termeni triviali, dar și la vocabule ori conotații poetice. În general,

¹ Cel puțin în ceea ce privește limbajul.

² Eugen Cizek – „Istoria literaturii latine”, vol. II, pag. 467

³ Ibidem.

privilegiază lexemele rare, puțin întâlnite la autorii clasici. În acest scop, Seneca apelează nu numai la cuvinte sau sintagme neatestate înaintea epocii imperiale și la termeni abstracti, ci și la diverse vocabulare tehnice, la metalimbaje speciale, care slujesc frecvent discursul său metaforic și viguros, sentențios.

Pentru a reda lupta înțeleptului cu viciile, Seneca apelează la vocabularul gladiatorilor sau al soldaților. Deasemenea, pentru a scoate în evidență alambicarea stilului, autorul face apel la cuvinte din vocabularul cosmetico-vestimentar. Mai sunt prezenți termeni din lexicul agriculturii, religiei, dreptului, arhitecturii etc..

Cel mai adesea recurge la lexicul filosofiei stoice. Precum Cicero, Seneca folosește calculul lingvistic, dar acesta din urmă încearcă să se apropie pe cât posibil de înțelesul grecesc al cuvintelor.

În concluzie putem afirma că Seneca se depărtează de stilul clasic, deși vocabularul nu este atât de modern, ba mai mult, sunt folosite chiar și arhaisme.

Lectură din Seneca

DESPRE LINISTEA SUFLETEASCA

1. Ceea ce ne intereseaza noi judecam usuratic : egoismul ne tulbura judecata. Multi oameni ar fi intelepti, daca acestia nu s-ar crede intelepti, daca n-ar fi ipocriti cu ei insisi si daca nu si-ar tainui multe cu ochii deschisi. Ipocrizia proprie ne strica mai mult decat cea straina. Cine a indraznit sa fie sincer cu sine ?

2. De multe ori un batran nu ne poate face dovada ca a trait mult timp, decat cu varsta lui inaintata. Mizeria ne deprinde sa purtam durerile cu vitejie, iar obisnuinta sa le purtam usor... Marele merit al naturii este ca ea a inventat, ca mijloc de a usura durerile noastre, uitarea, care in curand ne obisnuieste cu ceea ce este mai greu.

3. Trebuie sa ne ridicam la starea in care sa nu fim capabili de a uri pe oameni din pricina viciilor lor, ci sa-i radem si sa-l urmam mai bine pe Democrit decat pe Heraclit, acesta din urma plangea cand mergea pe strada,

celalalt obisnuia sa rada ; lui Heraclit ii apareea tot ceea ce se intampla in lume ca mizerabil, lui Democrit ca fiind o nebunie. Trebuie sa privim totul intr-o lumina frumoasa, pentru a putea suporta totul cu inima usoara.

4. Un poet grec zice : "Uneori este dulce sa fii nebun", iar Platon zice ca zadarnic ciocane la usa poeziei cine este treaz, iar Aristotel afirma ca in fiecare geniu este amestecata si putina nebunie.

DESPRE MANIE

1. Daca afli ca cineva te-a vorbit de rau, gandeste-te daca n-ai facut tu mai intai acest lucru si despre cati ai vorbit si tu de rau.

2. Aristotel era un aparator al maniei, fiindca credea ca mania nu trebuie inabusita cu totul, din pricina ca este o impintinare spre vrednicie. Omul care nu poate sa se manie este lipsit de aparare, molatic si incet si incapabil pentru intreprinderi mari.

3. In fiecare seara cand Sextius se culca, el se intreba : de ce obisnuinta rea te-ai debarasat tu astazi ? Ce greseala ai invins ? In ce privinta ai devenit mai bun ? Ce obicei frumos de a trece in revista fiecare zi! Ce somn urmeaza dupa o asemenea autocritica ! Ce linistit, ce adanc si liber este sufletul cand acesta a fost laudat sau admonestat, cand acesta ia cunostinta, asemenea unui privitor si judecator misterios, despre caracterul sau propriu.

DESPRE VIATA FERICITA

1. Fiecare duritate isi are originea intr-o slabiciune.

2. A trai fericit este identic cu a trai in conformitate cu natura. Aceasta inseamna urmatoarele : atunci cand noi nu pastram predispozitiile corpului si necesitatile naturii din frica, ci cu ardoare ca pe niste lucruri trecatoare, ce ne sunt date numai pentru o clipa, cand nu ne transformam in sclavii acestora si nu permitem ca sa fim stapaniti de ceva strain noua si cand intelegem placerile senzoriale si ceea ce ne vine din exterior, ca si cand ar fi in razboi trupele de ajutor. Acestea trebuie sa ne slujeasca si sa nu ne stapaneasca, numai atunci fiind ele folositoare sufletului. De nimic miscat si nesilit de lucrurile externe, omul trebuie sa fie un admirator al sau insusi, increzator in geniul sau si hotarat la toate ; intr-un cuvant sa fie un artist al vietii sale. Siguranta sa insa sa nu fie lipsita de judecata, iar judecata sa sa nu fie fara

statornicie. Vointa sa sa ramana mereu aceeasi, iar hotararile acesteia sa ramana neschimbate. Existenta unui asemenea om este ordonata si armonica; faptele unui asemenea om arata demnitate si blandete. Simturile sale se caracterizeaza prin ratiunea adevarata, de la acestea isi ia punctul de plecare, caci el n-are de la altceva sa plece si niri o alta nazuinta spre adevar, decat ca el sa se intoarca spre sine insusi. La fel procedeaza si natura si Dumnezeu, conducatorul universului; acesta activeaza in exterior, dar se intoarce iarasi la sine. Tot astfel, sa faca si sufletul nostru ; desi acesta urmeaza simturile, care-l pun in legatura cu lucrurile externe, totusi el trebuie sa ramana stapanul acestora si al sau insusi. In felul acesta se naste o putere, ce este mereu identica cu sine si acea ratiune sigura ce nu se contrazice si nu oscileaza in pareri, concepte si convingeri. Este vorba despre ceva ordonat si in concordanta cu partile sale, la fel ca intr-o muzica armonioasa, ca atunci s-ia realizat cel mai inalt bun. Cel mai inalt bun este armonia sufletului cu sine insusi.

SCRISORI

1. Noua nu ne apartine decat timpul, toate celelalte sunt proprietati straine;
2. Saracia vesela este onorabila, de fapt o asemenea traire nici nu este saracie, daca este vesela... Caci cine are suficient, acela nu este sarac, ci sarac este numai acela, care doreste sa aiba mai mult.
3. Interiorul nostru trebuie sa fie deosebit de al celor multi; exteriorul nostru il putem acomoda dupa multime.
4. Nu, n-ai sa te mai temi in clipa in care vei invata sa nu mai nadajduiesti.
5. Daca mi s-ar da intelepciunea, dar cu conditia s-o pastrez in mine si numai pentru mine, as restitui-o, fiindca nici o posesiune nu este o fericire, decat daca este gustata si de altii.
6. Cand Stilpo - dupa cucerirea orasului sau natal si dupa ce isi pierduse copiii si sotia - parasi singur, dar fericit locul nenorocirii, fu intrebat de Demetrios - care purta porecla de "Poliorcetes" - daca el a pierdut ceva. Acesta raspunde : "Nu, n-am pierdut, caci toate bunurile mele de pret le am la mine". Pe acesta eu il numesc un barbat tare si viteaz, care a reusit sa invinga pe cel mai victorios dusman. Toate bunurile le am la mine, a spus el,

ceea ce inseamna : virtutea, dreptatea, intelepciunea, si tocmai acel principiu dupa care sa nu considere un bun, ceea ce i se poate rapi.

7. Cui nu i se pare ca ceea ce este al sau este cel mai inalt bun, acela este nefericit, chiar daca stapaneste toata lumea.

8. Traieste in asa fel cu oamenii, ca si cand te-ar vedea Dumnezeu, ca si cand ai vorbi cu Dumnezeu, ca si cand te-ar auzi oamenii.

9. Intre metehnele nebuniei este si aceea ca nebunul abia incepe totdeauna sa traiasca.

10. Iubirea si grija pentru corp este ceva innascut, dar noi nu trebuie sa ne induplecam si sa devenim sclavul acesteia. Nu trebuie sa ne comportam ca si cand am trai numai pentru corp.

11. Trebuie sa fim atenti cu cine mancam si bem si nu la ceea ce mancam si bem. Fara prieteni viata se aseamana cu aceea a unui leu sau lup.

12. Sa nu crezi ca fiecare om care rade se si bucura... Adevarata bucurie este un lucru serios.

13. Nu trebuie sa te rogi lui Dumnezeu ridicand mainile spre cer. Dumnezeu este aproape de tine ; el este cu tine si in tine. Aceasta este credinta mea. In noi traieste un spirit sfant, care observa faptele noastre bune ori rele. Daca vezi pe cineva care este neinfriat in primejdii, neatins de pasiuni, fericit in nefericire, linistit in mijlocul furtunii... n-ai respect in fata unui asemenea om ? Nu zici imediat: "Aceasta fiinta este asa de mare si de inalta ca nu poate semana cu corpul asa de firav in care el traieste. O putere divina s-a coborat in acesta" ?

14. Inteleptul nu face nimic impotriva vointei. Acesta nu se afla sub puterea necesitatii, din pricina ca el voieste acelasi lucru, la care vrea sa-l silesca necesitatea.

TITUS LIVIUS/ VIATA SI OPERA

Biografia lui Titus Livius este relativ simplu de reconstituit. Ea apartine unui istorigraf, care, spre deosebire de marea majoritate a predecesorilor, dar si a succesorilor lui, nu a dispus de o bogata experienta politico-militara si nu a realizat o sustinuta cariera publica. Istorigraf de cabinet, consacrat aproape in exclusivitate alcatuirii operei sale, Titus Livius a creat probabil cea mai intinsa lucrare istorica redactata candva in Roma. Datele furnizate de Hieronymus si de alte izvoare par a proba ca Titus Livius s-ar fi nascut in 57 sau in 59 i.e.n. si ca ar fi murit in 19 e.n., la Patavium, azi Padova, in Galiia Cisalpina, ai carei locuitori au dobandit cetatenia romana, cand el era inca un copil. Asadar, daca Pompeius Trogus era cetatean roman la a treia generatie, Titus Livius se afla abia la prima generatie de cetateni ai Romei. Familia sa apartinea notabililor locali si el a dobandit o educatie solida si ingrijita, intemeiata pe o buna cunoastere a retoricii si a literaturilor greaca si latina. Titus Livius n-a venit la Roma decat dupa Actium (31 i.e.n.), pentru a strange o parte din materialele necesare structurarii operei sale si pentru a frecventa curtea imperiala, in curs de constituire. August, care il simpatiza si il aprecia, fiindca istoricul atesta un puternic atasament fata de metavaloriile traditionale si fata de temele propagandei imperiale, ironiza totusi opiniile republicane ale lui Titus Livius si il numea "pompeianul", Pompeianus (TAC, Ann., 4, 34, 3). Titus Livius a preferat sa lucreze linistit la opera sa istorica, in sanul familiei, la Patavium, unde si-a sfarsit zilele. Totusi, in cursul celor cateva deplasari la Roma, s-a angajat, cum am semnalat mai sus, in aprige polemici cu Asinius Pollio si cu aticistii. Nu era un om bland, ci mai degraba o fiinta energica si chiar rigida, inclinata sa-si controleze cu atentie pulsunile. Chiar daca, probabil, nu a fost niciodata supus unor frustrari reale.

Alcatuirea operei

Titus Livius a scris foarte mult. Anumite lucrari ale sale s-au pierdut in totalitatea lor, ca de pilda un studiu asupra retoricii, structurat sub forma unei epistule adresate unuia dintre fiii sai, in care indemna la citirea atenta a discursurilor lui Cicero si Demostene (QUINT., Inst. Or., 10,1,30). I se mai atribuie si opere filosofice, in principal dialogi, in care interferau filosofia si istoria (SEN., Ep., 100, 9). Este probabil vorba de o mica istorie a doctrinelor filosofice.

in schimb, s-a conservat, foarte partial, vasta sa fresca asupra evolutiei Romei, "De la intemeierea Orasului", Ab urbe condita. Aceasta imensa opera apartine analisticii, dar, cum s-a remarcat chiar in antichitate, si istoriei, intrucat nu evita cronica unor evenimente recente, contemporane cu autorul. in antichitate, ampla cronica liviana cuprindea o suta patruzeci si doua de carti, care relatau evenimentele petrecute intre venirea lui Enea in

Italia și moartea lui Drusus, fiul vitreg al lui August, fapt survenit în 9 e.n. Este însă aproape sigur că Titus Livius și-a conceput opera în o sută cincizeci de cărți, care ar fi trebuit să se încheie cu relatarea morții lui August. Dar boala și moartea l-au împiedicat pe istoric să-și desăvârșească opera. Din nefericire, s-au pierdut trei sferturi din această foarte amplă cronică. Nu ni s-au păstrat decât treizeci și cinci de cărți, la care se adaugă "periochele", periochae, adică scurte rezumate ale celorlalte cărți, întocmite de abreviatori necunoscuți, precum și fragmente consemnate de diferiți autori. Dispunem în orice caz, în afară de prefata generală, de cărțile I-10, care relatează istoria Romei, până la cel de al treilea război samnitic (293 î.e.n.), și de cărțile 20-45, consacrate evenimentelor survenite între 219 și 167 î.e.n., adică celui de al doilea război punic și faptelor subsecvente, mai ales expansiunii romane în lumea greco-orientală. Dar cum a putut Titus Livius să articuleze și să publice o scriere atât de întinsă? Majoritatea exegetilor este de acord să considere că Titus Livius și-a împărțit opera pe tranșe. Însă, spre deosebire de alți cercetători, noi nu credem că Titus Livius a operat cu tranșe simetrice, de pilda de zece cărți. Prefetele parțiale ale unelor cărți sunt în acest sens revelatoare *. În definitiv, Titus Livius trebuie să fi avut în vedere mai cu seamă unitatea fundamentală a demersului său istoriografic. Pe de altă parte se pare că el a alternat, cu o anumită regularitate, timpurile tari, secțiunile unde expunerea faptelor se releva ca mai dramatică și mai tensionată, și "timpurile slabe", în care acțiunea se desfășoară lent. Este probabil că Titus Livius și-a redactat și publicat prima carte din *Ab urbe condita*, înainte de 31 î.e.n., spre a o reedita, împreună cu următoarele patru cărți, între 27 și 25 î.e.n., întrucât seful puterii politice este salutat de istoric cu titlul de Augustus. Restul operei a fost editat ulterior, în tranșe inegale, cum am arătat mai sus. Cum s-a documentat Titus Livius spre a-și alcătui monumentală opera? Se pare că istoricul a utilizat foarte rar izvoarele prime, documentele de arhivă. În schimb, a recurs constant la consultarea surselor literare, mai ales romane, la analiștii și primii cronicari latini, ale căror opere le-a citit cu atenție: Fabius Pictor, Calpurnius Piso, Cincius Alimentus, Valerius Antias, Caelius Antipater, Licinius Macer, Claudius Quadrigarius, dar și Cato cel Bătrân sau Polibiul etc. În anumite cazuri, Titus Livius nici nu consulta direct izvorul literar citat de el, ci prin intermediul altui istoric, care consemnase marturia respectivă a antecesorului lui. I se întâmplă totuși să confrunte mai multe izvoare literare, să corecteze, destul de conștiincios și cu ajutorul anumitor surse secundare, materialul oferit de un informator principal. Dar, în general, el nu adoptă o atitudine critică față de izvoarele sale și nu evită contradicțiile. Adesea Titus Livius alege, din izvoarele sale, al căror material

poate chiar sa-l modifice, versiunea cea mai favorabila intereselor Romei. Poetica liviana a istoriei. De fapt, in manuirea c ocumentatiei sale, Titus Livius asuma conceptia ciceroniana despre scrierea istoriei, pe baza lealitatii si sinceritatii, cu toate ca ajustate unei expuneri moralizatoare, educative, favorabile Romei si totodata atractive, chiar seducatoare. De altfel, desi in general prea putin critic fata de izvoarele sale, Titus Livius blameaza pe primii cronicari ai Romei, pentru ca au deformat

* Astfel primele zece carti au fost probabil organizate in trei transe: cartea 1, cartile 2-5, cartile 6-10. Cartile 21-30 constituie o unitate autonoma, de fapt unica autentica decada liviana. Pentru restul operei, speculatiile ni se par inutile. Titus Livius a putut sa-si grupeze, dupa cartea a 30-a, materialul pe mari compartimente inegale, divizibile in sectiuni mai mici. relatarea faptelor istorice, adesea in functie de interesele anumitor familii romane, care au incercat sa acapareze gloria statului (8, 40, 4-5). inasa cum isi defineste Titus Livius propria poetica a istoriei, conceptia despre scrierea istoriei? in acest sens concludente se dovedesc a fi prologurile anumitor carti, unele pasaje din nararea faptelor istorice, mai ales prefata generala, in care isi reliefeaza programul de lucru: "parerea mea e ca fiecare ins trebuie sa se straduiasca sa-si dea seama ce fel a fost viata si ce obiceiuri si datini au avut romanii, cum s-a intemeiat si a crescut puterea Romei, prin ce barbati si prin ce mijloace, fie in timp de pace, fie in timp de razboi" (prefata generala, 9, trad. de Toma Vasilescu). Din aceste alegatii si din altele similare, s-au degajat ideile liviene ca la baza oricaror investigatii istorice trebuie sa se situeze "viata", uita, adica existenta politica si colectiva, cu toate aspectele ei, dar structurata de "obiceiuri" sau "datini", mores, punct in care interfereaza colectivitatile, legile morale si preocuparile filosofilor, ca si de "barbati", uiri, care constituie chintesenta poporului roman. La acesti trei factori decisivi, istoricul adauga un al patrulea, "mijloacele", artes, de fapt practicile, modalitatile de a actiona ale barbatilor, care slujesc drept pilda generatiilor viitoare. "Obiceiurile" si "mijloacele" sunt strans legate intre ele, ca si, pe de alta parte, "barbatii" de "viata"⁹. Titus Livius crede ca istorigrafia asuma virtuti purificatoare, pe care candva Aristotel le atribuisse tragediei. Ca si Cicero, scriitorul patavin depaseste opozitia candva propusa de Aristotel intre poezie si arta istorica. Istoriografia ar seduce si ar consola mintile cititorilor (prefata generala, 5). Totodata, intr-o istorie corect scrisa a Romei, cititorul descopera modele de conduita excelenta, ca si reprobabila (prefata generala, 10). De aceea Titus Livius isi propune sa laude pe cei virtuosi si sa blameze pe cei viciosi. Istoricul patavin indrageste poezia, viziunea poetica asupra evenimentelor

(prefata generala, 6) si isi concepe vasta cronica dupa tiparele unei epopei in proza. Din aceasta pricina, primele cuvinte ale prefetei generale constituie un vers, un tetrametru dactilic, in timp ce ultima fraza a aceluasi preluu al maretii opere fiviene apropie istoriografia de epos, cand exprima regretul autorului de a nu putea sa invoce muzele, zeii, ca sa sprijine buna implinire a intreprinderii literare, cum procedau indeobste poetii (prefata generala, 13).

Cauzalitatea

istorica

Prozator care se preocupa de filosofie si de istoria filosofiei, Titus Livius nu putea sa nu incerce decelarea fortelor motrice ale procesului evolutiei faptelor istorice. Carui curent filosofic ii apartinea totusi istoricul patavin? in mod explicit, el nu a aderat la nici o scoala filosofica, dar s-a apropiat de tezele Noii Academii si de conceptia stoica despre "destin", fatum. Acesta din urma ar fi prezidat cresterea organica a Romei, careia ii atribuisa o misiune magnifica (1,4,1). Destinul pusese la incercare virtutile romanilor, ca acestia sa devina stapanii lumii. De altfel fatum si zeii, ei insisi subordonati destinului, actioneaza potrivit istoricului, prin intermediul oamenilor, care le corecteaza impactul concret, chiar daca nu pot modifica legile soartei. Zeii rasplatesc virtutea si pedepsesc greselile oamenilor, in ultima analiza, destinul isi dezvaluie cursul prin semnale trimise oamenilor, minuni sau prodigii. Totusi, desi mult mai religios ca alti istoriografi romani si preocupat sa-si informeze abundant cititorii asupra practicilor religiei, Titus Livius conferea evenimentului politic concret o pondere niciodata atribuita de el destinului major. De altminteri Titus Livius disociaza cauzele de pretexte, dupa exemplul lui Polibiul. in legatura cu pricinile celui de al doilea razboi punic, Titus Livius observa ca problema Saguntului, a carui cucerire de catre cartaginezi declansase conflictul, nu a reprezentat decat un pretext. in realitate, se aflau in joc interesele a doua "superputeri" mediteraneene rivale, mai ales "demnitatea poporului roman" (21, 19,1), adevarata cauza a razboiului. Pentru ca, in ultima instanta,7T/fus Livius se intoarce pretutindeni la moravuri, la mores, ca o cauza a cauzelorrAcumularea bogatiilor, luxul si luxuria au generat criza societatii romane (prefata generala, 11-12). Un complex de valori, un sistem axiologic, temeinic articulat, a asigurat candva gloria Romei. El fusese lasat mostenire de primii romani urmasilor ca un cod socio-cultural sacru. Se desprind din acest cod valori precum concordia, care a unit pe romani impotriva vrajmasilor, "masura", moderatio, ce i-a determinat sa nu se lase abatuti niciodata si nici sa nu-si exagereze victoriile, "prudenta", prudentia, "spiritul de dreptate", iustitia, candva intrupata de Numa Pompilius, si "clementa", clementia, de fapt concept nou, faurit de Caesar si de August. La acestea, istoricul patavin adauga si alte valori10.

Desigur, el acorda un statut privilegiat metavalorilor traditionale, pe care incerca sa le restaureze August: "pietatea", pietas, adica respectarea maiestatii zeilor, dar si acceptarea locului acordat in lume fiecarui cetatean al Urbei, si "lealitatea", fides, vadita de romani intre ei, ca si fata de straini si chiar de destin. Nici un roman nu le intrunise vreodata in persoana sa, afara de Cincinnatus, modelul uman colectiv al Romei, insa ansamblul generatiilor, alcatuite din fruntasii Cetatii, impusese acest sistem axiologic, care asigurase maretia Romei. Tocmai conferindu-le romanilor, destinul hotarase mersul istoriei. Caci Titus Livius nu se interesa de etnografie, nu respecta culoarea locala si atribuia chiar altor semintii moravuri si institutii romane. Demersul sau este esentialmente romanocentrist. Acest demers este fundamental al epopeii liviene in proza il constituie maretia Romei cum subliniaza insusi autorul ei, chiar in prima fraza a discursului istoriografic, pe care il roteste (prefata generala, 1). Maretia Romei si optiunile politice Totusi cum se constituie bilantul livian al trecutului Romei, strategia exaltarii lui si reliefarii defectelor care determina declinul Cetatii? inca din primele randuri ale discursului sau istoriografic, Titus Livius isi evidentiaza patriotismul: "oricum ar sta lucrurile, mi-arat totusi bucuria ca mi-am dat si eu prinosul, dupa puterile mele, la pastrarea in amintirea omenirii a faptelor poporului roman, care acum e in fruntea tuturor noroadelor pamantului" (prefata generala, 3, trad. de Toma Vasilescu). Fara indoiala, am aratat ca Titus Livius era cetatean roman la prima generatie si exegeza moderna a semnalat ca el ezita sa desemneze pe romani prin epitetul "ai nostri", nostri, rezervat, in discursul istoricului, mai ales unor romani, care vorbesc de alti romani. Totusi, in pofida timiditatii manifestate fata de cetatenii de vita veche, Titus Livius se considera "in petto" mai roman decat ei, chiar daca era foarte mandru de Patavium, orasul sau natal. Caci istoricul patavin isi lanseaza discursul literar, punand pe acelasi plan - si impotriva tiparelor traditionale - doi troieni, Enea, strambul romanilor, si Antenor, fondatorul Pataviumului, stramosul venetilor (1,1,1). Mai mult decat atat, in textul livian, gesta lui Antenor si debarcarea lui pe meleagurile, care vor fi cele ale venetilor, precede performantele italice ale lui Enea (1,1,2-3, fata de 1,1,4-11). Dar Titus Livius alocuie un spatiu de scriitura mai important gastei euneazilor. Iar, in vreme ce istoricul grec Memnon sustinuse ca romanii recunoscusera candva superioritatea militara a lui Alexandru, Titus Livius considera ca ostentia lui Papirius Cursor l-ar fi infrant pe marele macedonean, daca el ar fi debarcat in Italia (9,16-19). Titus Livius glorifica pe un ton vibrant mai ales Roma straveche (prefata generala, 11). S-a subliniat ca legenda lui Romulus constituie un

microcosmos al istoriei liviene. Aceasta gesta a federatorului Romei primitive incepe ca un basm si se incheie ca un poem eroic. Pe de alta parte, istoricul patavin insera tema centrala a demersului sau istoriografie, adica cresterea organica a Romei si geneza progresiva a institutiilor ei 12. Ca si istoricul grec Polibiu, Titus Livius proclama justificat si indispensabil imperiul roman, pentru ca, in general, ar fi ameliorat conditia celor ce au devenit supusii Romei (5,27; 22,13). I se intampla sa critice sever pe anumiți romani, indivizi sau chiar grupuri politice ori sociale, dar nu reprobă niciodata Roma si poporul ei "fruntas", princepspopulus. Cum am aratat mai sus, Titus Livius isi manipuleaza materialul in functie de interesele Romei si practica o adevarata arta a deformarii istorice. Nararea bataliei de la Zama (30,32-35), care decisese victoria romanilor in cel de al doilea razboi punic, este concludenta in acest sens. Nu numai ca cifrele pierderilor suferite de romani si de cartaginezi sunt suspecte - 20.000 de morti si 20.000 de prizonieri puni, fata de numai 1.500 de romani cazuti in lupta - dar Titus Livius evidentiaza iscusinta militara dovedita de Scipio si de soldatii lui in timpul bataliei, precum si confuzia, care domnea in randurile armatei lui Hannibal, in pofida geniului comandantului ei. De altfel chiar recunoasterea capacitatilor militare ale celebrului comandant cartaginez reliefeaza, prin contrast, importanta victoriei romane si o exagereaza. Arta deformarii istorice a fost identificata de regretatul savant francez Michel Rambaud si in nararile liviene ale primelor infrangeri suferite de romani in acelasi al doilea razboi punic, adica in bataliile de la Tessin, Trebia si Trasimen (21,40-46 si 53-57; 22, 3-7)13. De altminteri Titus Livius ii admira si elogiaza pe eroii Romei, acei "barbati", care ii asiguraseră gloria: nu numai Cincinnatus, ci si Camillus, Papirius Cursor, Dedus, Fabius Maximus Cunctator, Scipio Africanul, Paulus Aemilius si multi altii. Istoricul pune in evidenta bravura si tenacitatea lor, generozitatea si onestitatea, disciplina si curajul, indeosebi patriotismul lor. Acesti "barbati" au constituit sufletul insusi al valorilor romane. Desigur Titus Livius consemneaza si anecdotele, semnaleaza si fapte minore din evolutia Romei, ca sinucideri (42,28), epidemii de ciurma (19,3-41; 21, 6), furtuni si caderi de zapada (5,13,1; 40,2,1) etc, intocmai ca un adevarat gazetar al vietii cotidiene romane. Concomitent, patavinul reliefeaza grava criza care zguduise statul roman in secolul I i.e.n. si deplange slabirea disciplinei civice, dislocarea structurilor politice (prefata generala, 9). Dar credea ferm in opera de restaurare morala, pe care o initiase August. Este insa adevarat ca el pare a reprobă imaginea salustiana intunecata a ultimului secol al Republicii. Pe de alta parte, el nu situa inceputurile crizei moral-politice a Romei in momentul caderii Cartaginei,

ca Salustiu, ci in vremea Gracchilor. Oare nu ne ofera Titus Livius mijloace de documentare pretioasa asupra anumitor secvente din istoria antica? intr-adevar e(jne informeaza abundant asupra etapelor cuceririi romane, asupra conflictelor si agitatiilor sociale interne. Incontestabil inasa, discursul sau istoriografie este articulat in functie de anumite optiuni politice. El scoate in relief, in repetate randuri, oroarea pe care o incercau romanii fata de regalitate, regnum, si de puterea absoluta (de pilda in 27,19,4). Nu-i plac tribunii plebei (3, 65), prefera aristocratia, considera pe senatori ca strajeri ai bunelor traditii (42,47). inclina spre consulii patricieni si atribuie esecurile suferite de romani, in prima parte a celui de al doilea razboi punic, consulilor plebeuTotusi semnaleaza defecte ale patricienilor si recunoaste ca acestia s-au invederat cateodata lacomi si cruzi (3,58; 6,34). in ultima analiza, discursul livian pledeaza pentru alianta intre libertate si ponderatie, cumpanire echilibrata a situatiilor. Optica sa aminteste de cea a Metellilor, care convinsesera pe dictatorul aristocrat Sulla sa abdice. Titus Livius admira republica romana, opteaza pentru un ciceronism politic, pentru o guvernare senatoriala intemeiata pe concordia intre ordinele sociale. "Libertatea", libertas, emerge din discursul livian ca echivaland cu subordonarea magistratilor fata de legi si de modul de viata al stramosilor, precum si cu schimbarea anuala a conducatorilor politici (2,1,1). Totusi Titus Livius se converteste in republican raliat, de fapt raliat la regimul politic implantat de August. El releva ca, dupa batalia de la Actium, August a instaurat pacea pe pamant si pe mare (1, 19, 3), a restaurat vechile temple romane (4, 20, 7), a supus complet Hispania (28,12, 12). Astfel istoricul patavin ajunge sa puna intre paranteze nostalgiile ciceroniene si republicane, spre a recunoaste ca sistemul politic augusteic era preferabil anarhiei, care il precedase. Dupa parerea noastra, in ciuda pasiunii vadite fata de vechile moravuri, Titus Livius reproba si ironizeaza pe republicanul Salustiu, care deplansese prea staruitor destabilizarea structurilor morale traditionale: "totusi vaierele si tanguirea, care niciodata nu sunt placute omului, chiar daca uneori par indreptatite, ar putea de buna seama lipsi la inceputul urzelii unei opere atat de mari" (prefata generala, 12, trad. de Toma Vasilescu). Patavinul abandoneaza tanguirea si chiar scepticismul privitor la remedierea crizei moravurilor (prefata generala, 9), numai pentru a canta maretia vechii Rome? Credem ca el procedeaza astfel si pentru a nu stingheri restructurarile etice initiate de August si deoarece, repetam, critica republicanismul moralizator al lui Salustiu. in ultima instanta, Titus Livius devine unul dintre cei mai importanti adepti ai politicii lui August. Fara indoiala, adeziunea sa la regimul augusteic se prezinta ca nuanzata, caci el condamna primul triumvirat si tinde spre o

atitudine echivoca fata de Iulius Caesar. Insa optiunea pentru Pompei mai degraba decat pentru Caesar nu-l tulbura prea mult pe August, care se distantase partial de tactica politica asumata de tatal lui adoptiv. Iar ostilitatea liviana fata de monarhiile de tip elenistic tinea obiectivele politice candva preconizate de Marcus Antonius si sprijinea propaganda augusteica. Incontestabil, Titus Livius blameaza ereditatea dinastica, in sa August n-o adoptase niciodata in mod oficial. In plus, istoricul patavin adera la temele majore ale propagandei augusteice, ca si Vergiliu, omologul sau in materie de poezie. Astfel el vehiculeaza motivul celor trei fondatori ai Romei, Romulus, Camillus si Octavian August. Ca si August, adica adversarul lui Antonius, Camillus se impotrivise parasirii Romei si mutarii capitalei statului roman. Elogiul lui Camillus conoteaza exaltarea lui August¹⁴. In structura de adancime a discursului sau istoric, Titus Livius se straduieste sa reconcilieze idealurile republicane cu cele ale regimului augusteic. Strategia literara sprijina semnificatiile ideologice ale discursului livian.

Strategia literara liviana
Textura discursului istoriografie livian este intr-adevar functionala. Continutului operei, mesajului ei, ii corespunde o sintaxa a textului, care nu este niciodata gratuita. S-a remarcat cat de echilibrat este structurata cartea a 21-a din De la intemeierea Orasului. Dupa o sectiune referitoare mai ales la Hannibal, conceputa ca un "Entwicklungsroman", urmeaza compartimente solid articulate, cum sunt cele relative la Hispania si la inceputurile celui de al doilea razboi punic, la invazia peninsulei italiice, la operatiile desfasurate acolo.

Titus Livius atesta un talent narativ deosebit. Cum am semnalat mai sus, dar foarte rapid, el isi structureaza cu suplete materialul, pe mari episoade si tablouri stralucitoare. S-a aratat ca fresca liviana a istoriei ne apare ca un film realizat in tehnica cinemascopului¹⁵. Decorul acestei fresce este totdeauna intens populat, scena este deschisa si agitata. Daca Salustiu isi comprima discursul la momente si cuvinte-cheie, Titus Livius se straduieste sa zugraveasca pe larg magnificul spectacol al istoriei. Tonul epic, legitimat de insusi autorul acestui spectacol, in prefata generala, se impune in imagistica lui monumentala. Discursul, care poarta asupra epocilor legendare, este impregnat de poezie epica. Intocmai ca la Ennius, Camillus, ca personaj literar, se intrudeste cu Ahilele homeric, in vreme ce lungul asediu al cetatii etrusce Veii dureaza la Titus Livius zece ani (5,1-8), ca si cel al Troiei. Cadente epice majestuoase se regasesc in anumite episoade foarte frumos narate, ca in cel care prezinta peripetiile suscitade de Bacanale sau tragedia regelui Filip al Macedoniei. Pe de alta parte, ca in romane, discursul

livian prezinta naratorul ca o entitate independenta sau aproape independenta de autor. Acest narator emerge ca omniscient si olimpic, capabil sa manipuleze informatiile de care dispune in virtutea finalitatii demersului sau. Interventiile vocii auctoriale sunt rare, caci naratorul tinde sa se distanțeze de evenimentele relatate, incat informatiile care le privesc pot fi anticipate sau corelate altor fapte 16. S-a aratat ca, in acest fel, istoricul patavin pune in practica sugestiile poeticii istoriei, profesate de Cicero. De unde respectarea ordinii cronologice, a expunerii topografice, a prezentarii abile a evenimentelor, a ornamentarii discursului, cu scopul de a emotiona cititorul. Analizele liviene adera perfect, de fapt intentional, la nararea faptelor, se insera in actul nararii. Numai in aparenta analizele liviene se pierd in trama narativa.

Este sau nu fidel Titus Livius tiparelor traditionale ale istoriografiei analistice, care puteau fi aplicate chiar si evocarii unor evenimente contemporane autorului? Anumiti cercetatori au preferat, in raspunsul lor, sa proclame infidelitatea liviana fata de tiparul analitic. Ei invoca tocmai manuirea iscusita a materialului, relatiile abil stabilite intre diversele fapte relatate, utilizarea structurilor oratorice 17. Noi credem insa ca Titus Livius atesta o fidelitate cel putin partiala fata de structurile analistice. Acestea opereaza ca adevarate carcane, deoarece constrang pe scriitor sa relateze, pentru fiecare an de istorie romana, alegerile de magistrati si numele demnitarilor, ale comandantilor militari si sacerdotilor, tragerile la sorti ale provinciilor, prodigiile etc. Datorita lui Titus Livius, putem reconstitui lista completa a magistratilor romani, din perioada 219-167 i.e.n. Faptele survenite in cursul unui anumit an sunt repartizate in textul livian pe baza unei trihotomii destul de riguros respectate. in ce consta aceasta tripartite structurala? in prezentarea succesiva a vietii interne (res internae), a vietii externe (res externae), adica a campaniei militare, centrul anului respectiv, si, din nou, a vietii interne (res internae) *. Astfel Titus Livius evidentia nu numai o optiune pur literara, ci si regularitatea proceselor institucionale petrecute la Roma, sugerand ca reiterarile faptelor survenite in guvernarea Cetatii ar explica succesele repurtate de romanice. Dar Titus Livius se dovedeste capabil sa transcende rigiditatea structurilor analistice, sa-si pigmenteze cu suplete nararile, sa integreze relatarile faptelor petrecute in cursul unui singur an in mari episoade autonome, pe care le inzestreaza cu o introducere si o actiune precisa, totdeauna insotita de numeroase implicatii psihologice. intr-adevar, Titus Livius se straduieste sa caute sufletul Romei cu propriul sau suflet ori mai bine spus cu cel al "naratorului". El practica intropatia istoriei, incat, desi aparent evenimentiala, aceasta este in realitate vazuta din interior 19.0 asemenea

viziune interioara a evenimentelor si realitatilor guverneaza cu autoritate organizarea discursului livian. De indata ce scapa de exigentele tiparelor analistice, Titus Livius evita detaliile si consideratiile tehnice, in schimb, ca un psiholog competent, istoricul patavin recreaza scenele, analizand, din interiorul tramei narative, motivatiile, preocuparile si reactiile oamenilor fata de evenimente sau de situatii. Structura spatiului si a timpului enuntului, adica a "narratorului", mai degraba decat a autorului, traduce cu pertinenta aceasta viziune interioara a faptului istoric. in masura chiar mai mare decat la Salustiu, spatiul si timpul se scurteaza cand "narratorul" considera ca evenimentele decurg favorabil cauzei, pe care el o imbratiseaza. Si dimpotriva ele se lungesc atunci cand evenimentele adopta o evolutie daunatoare acestei cauze. Scipio Africanul atrage romanilor atentia, inainte de batalia de la Zama, ca, daca vor fi invinsi, nu vor mai afla nici o salvare pe meleaguri straine si necunoscute. Spatiul si timpul vor deveni astfel foarte lungi. La randul sau, Hannibal dezvaluie cartaginezilor, cu prilejul aceleiasi confruntari militare, ca esecul le va prelungi intr-o asemenea masura spatiul si timpul, incat ele se vor disloca si vor determina ruina totala (30, 32, 3). Caci daca spatiul si timpul se dilata excesiv, ele pot sa se autodistruga. Desigur, cum am aratat, * Titus Livius incepe nararea unui an din istoria Romei prin prezentarea activitatii magistratilor si pregatirii operatiilor militare, recrutarii soldatilor etc. Dupa nararea campaniei militare, istoricul patavin relateaza intoarcerea consulilor la Roma, in vederea organizarii alegerilor pentru anul urmator. La sfarsitul povestirii anului consular, sunt mentionati edili anului si sarcinile lor, organizarea jocurilor si spectacolelor publice, activitatea censorilor si sacerdotilor etc. De fapt, in a treia sectiune a nararii analistice, istoricul rezuma in general evenimentele importante ale anului, in privinta magistratilor si religiei. Formule lingvistice standardizate inaugureaza fiecare dintre cele trei sectiuni ale anului. cauza asumata de "narratorul" livian este cea a Romei, cu toate ca i se poate intampla sa adere temporar si la punctele de vedere ale altor popoare. Cand infatiseaza asedii de cetati sau batalii, Titus Livius subordoneaza in mod constant aspectul tehnic propriei perceptii a reactiilor umane. El pune accentul pe sentimentele combatantilor, pe spaimile sau exaltarile lor, pe indoile si dezbateri launtrice. Sunt explorate psihologiile comandantilor, ca si ale simplilor soldati, cu prilejul victoriei, insa si al infrangerii. De fapt, Titus Livius confera discursului sau istoric nu numai un caracter epic, ci si o vocatie dramatica. El atesta un remarcabil talent al punerii in scena, calitati de regizor foarte destoinic. Expunerile de evenimente mai ales cele care tin de "timpurile tari" ale discursului livian, sunt divizate in sectiuni revelatoare,

intrucat comporta invariabil un inceput, un centru si un sfarsit. Asemenea narari se convertesc in scene, in care situatia evolueaza pana la starea de criza, adica pana la punctul culminant al dramatizarii. Este cazul unor episoade, precum cele ce nareaza duelul dintre Horati si Curiati (1, 24-25), legenda lui Coriolan (2, 33-40), ocuparea Romei de catre galii (5, 38-40), trecerea Alpilor de catre Hannibal (21, 32-38), bataliile de la Trasimen si Cannae (22,3-8 si 38-41), lupta mai sus mentionata, de la Zama (32, 14 si urm.), moartea lui Hannibal (39, 50-52) etc. Titus Livius alterneaza metode narative standardizate si procedee de individualizare pentru a-si construi scenariile implicate de discursul sau. De exemplu, in scenele de batalie, el reliefeaza succesiv ce se petrece in aripa dreapta, la centru si in aripa stanga. indeobste romanii ataca, slabesc presiunea ori sunt respinsi, ca apoi sa redevina stapani pe situatie si sa invinga.

20. in special factorul psihologic individualizeaza si nuanteaza scenariile diferitelor episoade. Relevant pentru alcatuirea episoadelor ni se pare scenariul consacrat bataliei de la Zama. De ce? Pentru ca, in acest episod, detaliile tehnice ocupa un loc modest, in vreme ce emerg cinci cuvantari in stil indirect, rostite de personaje. Aceste sunt: a) un discurs comun, rostit de Scipio Africanul si de Hannibal, care subliniaza miza luptei; b) discursurile separate ale lui Hannibal si Scipio, care strabat randurile combatantilor, spre a-i incuraja din nou; c) putin inainte de batalie, discursul lui Hannibal, reprodus in fata diverselor semintii, ce ii alcatuiesc armata, de comandantii lor sau de talmaci, pentru a-i stimula, in functie de interesele fiecarei etnii; d) dupa confruntarea militara, discursul comun al lui Hannibal, Scipio si al expertilor in cele ale razboiului, ca sa releve geniul tactic demonstrat de generalul cartaginez, in timpul incelestarii; e) scurtul discurs pronuntat de Hannibal la Cartagina, pentru a exorta la pace.

in prezentarea aceluiasi episod, Titus Livius insera de asemenea trei descriptii; a) a organizarii celor doua armate in vederea bataliei; b) a primelor infruntari, cand romanii patrund pana la a doua linie de lupta a infanteriei cartagineze; c) a reorganizarii randurilor combatantilor si a sarjei cavaleriei, care decide rezultatul confruntarii militare. Apoi este evocata retragerea lui Hannibal. Aceste descriptii si discursuri adera la figurarea bataliei cu ajutorul unor secvente sau elemente pur narrative. Detaliile tehnice sunt putine, iar momentul decisiv - sarja cavaleriei romane - este articulat rapid, intr-un stil auster. Dimpotriva, "natorul" staruie asupra motivatiilor psihologice ale luptatorilor si structureaza adevarate "monologuri" ale grupurilor de combatanti. El relateaza gandurile soldatilor, ca si cele ale lui Scipio. De asemenea sunt mobilizate amanunte dramatice, ca tulburarile din liniile romane, unde ostentii aluneca in baltile de sange, pricinuite de macelarirea vrajmasilor. in

fond, toate decupajele scenariului adera organic la trama narativa sub auspiciile unei structuri concomitent epice si dramatice (30,32-35). Titus Livius recurge asadar la o gama larga de procedee compositionale, ca sa-si construiasca un discurs bogat in substanta si totodata pitoresc. El utilizeaza naratii propriu zise, ca si descriptii, adesea atribuite unuia ori mai multor personaje ale sale, dar si discursuri ale acestora din urma, cateodata extrase din traditia anaiistica, inasa de cele mai multe ori fictive. Aceste discursuri, contiones, desi ocupa in textul livian un spatiu de scriitura mai modest decat la Tucidide sau la Salustiu, sunt numeroase, adica mai mult de patru sute. Frecventa lor este mai mare in prima si in a patra decada, decat in a treia. Anumite discursuri ale personajelor sunt scurte, altele lungi. Unele cuvantari sunt realizate in stil direct, altele in stil indirect sau mixt. Cercetatorii operei liviene au remarcat ca istoricul alterneaza echilibrat, in discursurile personajelor, stilul indirect si cel direct, adesea chiar in cuprinsul aceleiasi cuvantari. Cand tensiunea dramatica sporeste, cand se declanseaza marile pasiuni, cand se transmite un mesaj vibrant, Titus Livius recurge la stilul direct. Acesta slujeste de asemenea sprijinirii ideilor, la care tinde sa adere "narratorul". indeobste, discursurile barbatilor, care populeaza peisajul livian, asuma doua functii: sa dramatizeze actiunea si sa ilustreze pregnant statutul unui personaj ori al unei situatii politice. Adesea aceste discursuri echivaleaza cu un comentariu al psihologiei personajelor. inca din antichitate, ele au fost considerate modele de arta oratorica si ca foarte adaptate personajelor si realitatilor evocate (QUINT., Inst. Or., 10,1,101). Planul acestor discursuri apare organizat in conformitate cu cele mai importante retete ciceroniene si ale scolilor de retorica. Totodata, in cuprinsul lor, abunda unele argumente convingatoare, locurile comune, inasa si aluziile personale, pasiunea energica. Sunt de semnalat discursuri precum cel al lui Canuleius (4, 3-4), al lui Cato, concomitent grav si ironic (34,2-4), dar si putinele cuvinte rostite de Hannibal, inaintea mortii, cand el evoca zeii si isi propune, cu amara ironie, sa elibereze poporul roman de grija, pe care i-o pricinuisa (39,51, 9). Continutul si tonul acestui scurt discurs anticipeaza celebrele cuvantari, pe care le vor rosti personajele lui Tacit. Uneori discursurile personajelor se infrunta, ca intr-o adevarata controversa. Marcile retoricii proliferaza in textul livian. Patavinul apeleaza la diverse forme de dialog intre personajele sale. Adesea citata este conversatia dintre Hannibal si Maharbal, comandantul cavaleriei punice, care, dupa Cannae, nu-l poate convinge pe celebrul general sa atace direct Roma si ii spune ca stie sa invinga, dar nu si sa profite de victorie (22,51). Am aratat deja ca istoricul utilizeaza si forme de monolog interior. Totusi nu se constituie astfel autentice portrete ale personajelor liviene? intr-

adevar, istoricul patavin prefera sa portretizeze treptat personajele sale. El privilegiaza portretul dinamic, structurat progresiv, datorita acumularii episoadelor, actelor si declaratiilor personajelor sau ale celor ce vorbesc despre ele. Portretul direct apare mai rar in textul livian si nu este aproape niciodata complet, adica in acelasi timp fizic si moral. Cateodata Titus Livius isi caracterizeaza personajul dupa moartea acestuia, intr-o notita necrologica, dar, cu alte prilejuri, el il descrie cand il introduce in scena. Celebru este portretul lui Cato cel Batran (39, 50-52), unde istoricul nu mentioneaza nici o trasatura fizica, insa insista asupra carierei acestui personaj, ca si asupra manifestarilor lui caracteriologice. Prevaleaza actele si faptele lui Cato si se evita detalierea substantei morale a eroului. Hannibal este inchipuit ca un antierou, devorat de ura impotriva Romei, ca un demon, inzestrat cu remarcabila forta morala si geniu militar, care au servit de fapt, cum am observat mai sus, sa impulsioneze virtutile romane. Acestea sunt ilustrate de Scipio, ca si de alti "conducatori trimisi de destin", fatales duces, ca sa construiasca gloria Romei.

Scriitura

liviana

Scriitura sprijina activ obiectivele discursive ale creatiei liviene. Istoricul si-a cizelat cu o deosebita aplicatie scriitura. Ea este clara, abundenta, armonioasa si curgatoare. Istoricul patavin isi adapteaza limbajul la natura materiei tratate, desi, in general, privilegiaza tonul demn, ordinea, eleganta si precizia. Limbajul livian se invedereaza mai colorat si mai poetic, in prima decada, mai narativ si mai grandios, in restul textului. in discursurile atribuite personajelor, schimbarile de ritm, cadentele pasionate ale frazei evoca o hula, care, la un moment dat, poate sa se sparga in valuri violente si dramatice. in general, limba pare mai clasica in cuprinsul discursurilor atribuite personajelor, iar, pe de alta parte, se poate constata o evolutie spre un clasicism mai rafinat, pe parcursul intregului text. Stilul livian este marcat de influenta lui Cicero: urmand sfaturile maestrului sau, istoricul depaseste stangacia vechilor analisti latini, desi, cum vom vedea, cice-ronismul sau stilistic est doar partial. Anticii il considerau un Herodot roman (QUINT., Inst. Or., 10, 1, 101). Ei constatau fluenta stilului livian, bogatia lui, capacitatea de a fermeca (QUINT., Inst Or., 9,4,18;10,1,73 si 101), indeosebi "umflarea laptoasa", adica "abundenta succulenta", lactea ubertas (10, 1, 32). intr-adevar, Titus Livius avea tendinta sa utilizeze metasemenele, indeosebi metaforele, si comparatiile descriptive, chiar antitezele, desi cu mai sensibila discretie decat Salustiu si decat Tacit mai tarziu. intalnim insa si alte figuri de stil ca hendiadele, chiasmele, interogatiile si exclamatiile retorice, apostrofele etc. Caci Titus Livius isi construiește

discursul istori-grafic ca un elev al retorilor. Dar el domina industria artificiilor retorice, in virtutea unui echilibru clasic. I Titus Livius se indeparteaza de lectia ciceroniana mai cu seama in articularea frazei. Perioada liviana tipica se deosebeste simtitor de cea ciceroniana si implica o abila echilibrare a proportiilor, mai putin riguroasa, adica matematizata in masura mai redusa decat in enunturile lui Cicero. Titus Livius recurge la fraza narativa clasica, dar privilegiaza diverse structuri ale enunturilor, care sa confere varietate si suplete expresiei sale. Frazele lungi pot alterna cu cele scurte. Lexicul livian este indeobste clasic, insa el nu refuza arhaismele si cuvintele poetice, acestea din urma sub influenta lui Ennius si lui Vergiliu. Ambele categorii de vocabule sunt mai numeroase in primele cinci carti din *Ab urbe condita*. Caci, in privinta lexemelor si conotatiilor poetice, istoricul patavin se manifesta ca un inovator absolut. Anterior vocabularele poeziei si ale prozei se dezvoltasera mai ales separat. Dar Titus Livius deschide larg portile prozei pentru lexicul poeziei: in aceasta privinta, el constituie un precursor al literaturii din vremea Imperiului, ca de altfel si Ovidiu. Desigur el nu intentiona sa abandoneze clasicismul, ci sa-l nuanteze, sa-l faca mai receptiv la tendinte, care emergeau chiar in "secolul" lui August. De aceea s-a afirmat ca stilul livian debandeste o coloratura poetica si pitoresca, straina de scriitura prozatorilor clasici anteriori, ca el este intermediar intre limbajul lui Cicero si cel al lui Tacit²². in realitate, Titus Livius se exprima ca un clasicizant, insa ostil oricarui clasicism. Receptarea lui Titus Livius Opera lui Titus Livius s-a bucurat de un succes deosebit in "secolul" lui August. Istoricul era considerat drept una dintre gloriile nationale ale Romei. Ulterior, l-au pretuit indeosebi autori ca Seneca, Martial, Quintilian si mai cu seama Tacit. Un intreg curent de istorici romani s-au impartit in livieni si salustieni. Iar Silius Italicus s-a slujit de materialul oferit de *Ab urbe condita*, spre a-si alcatui epopoea. De asemenea Titus Livius a fost utilizat si abreviat de numerosi autori ca Florus, Granius Licinianus si altii. Au proliferat eptomele si diverse extrase din vasta fresca liviana. Mai tarziu Dante si Macchivelli l-au admirat si utilizat, iar manuscrisele liviene erau descoperite si valorificate de umanistii Renasterii. Episoade liviene au inspirat si au slujit ca izvor documentar pentru tragedii precum *Coriolan* al lui Shakespeare, *Horace* al lui Corneille, *Virginia* lui AWieri, *Emilia Galotti* al lui Lessing (inspirat din episodul *Virginei*) etc. De asemenea l-au folosit pe Titus Livius artisti ca David, Delacroix si insusi Beethoven. Studiile si traducerile s-au acumulat in ultimile veacuri, desi gloria lui Titus Livius a cunoscut o anumita diminuare in deceniile secolului nostru. in ultimii ani, se

constata o redresare a interesului pentru Ab urbe condita. in tara noastra, opera liviana a fost studiata si tradusa. Semnalam talmacirile lui N. Locusteanu, cea integrala, realizata in 1959-1963, de un colectiv format din Toma Vasilescu, Janina Vilan-Unguru, Florica Demetrescu si Paul Popescu, ca si cea antologica, publicata, in 1976, de Paul PopescuGialasanu.

Concluzii despre Titus Livius Hippolyte Taine il considera pe Titus Livius desigur dupa Tucidide si Tacit. Intr-adevar Livius s-a evidentiata ca un Vergiliu al prozei augusteice, faur al unei fresce gigantice, al unei epopei majestuoase in proza a faptelor poporului roman. Istoricii patavin marturisesc ca, intrucat scria despre vremurile stravechi ale Romei, isi faurise "un suflet antic" (43,12,2), deoarece mentiona prodigiile si prevestirile de demult, care faceau pe contemporanii sai sa surada Titus Livius s-a straduit sa glorifice, prin toate mijloacele, gesta poporului roman, principalul personaj al operei sale. Totodata s-a reliefat ca un admirator al republicii romane, care accepta totusi principatul ca o necesitate istorica. Titus Livius n-a fost un spirit apoftegmatic si nici macar sintetic. N-a fost un ganditor profund. El a privilegiat analiza, de altfel realizata ca o viziune interioara a faptelor, intelese prin intermediul sufletelor oamenilor, care participasera la ele. Istoricii isi propunea sa savarseasca o adevarata comuniune cu aceste suflete. Totusi inainte de toate, Titus Livius este un mare povestitor, un narator remarcabil, desi discursurile atribuite personajelor sale sunt deosebit de semnificative. Scriitura sa abundenta, bogata, calma, curgatoare, de vocatie oratorica, ilustreaza un clasicism nuanat, accesibil inovatiei si introducerii vocabularului poetic in proza. Arta narativa liviana poate sa seduca orice cititor. Ea se adreseaza deopotriiva varstei copilarii, care regaseste in desfasurarile sale, concomitent epice si dramatice, cadentele basmului, ca si omului matur, interesat de fapte eclatante si de un stil fermecator.